

بررسی و مقایسه داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه و طومارهای نقالی

فاطمه صادقی نقدعلی علیا*^۱ علی اصغر بشیری^۲

(دریافت: ۱۳۹۷/۸/۴، پذیرش: ۱۳۹۷/۱۰/۱)

چکیده

داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه، از چند بخش مهم تشکیل شده است: داستان «کوش و دارنوش»، «آبتین و فرانک (فرارنگ)»، «کوش برادر ضحاک»، «نبردهای کوش در چین و ماچین و هند»، «نبردهای کوش در مغرب» و در پایان هم داستان «توبه کوش». از این بخش‌ها، داستان‌های «آبتین و فرانک»، «کوش برادر ضحاک» و داستان «نبردهای کوش پیل دندان در مغرب»، در متون نقالی بیشتر انعکاس یافته است. در این جستار، صرفاً داستان‌های «کوش، برادر ضحاک (یا نبیره ضحاک)»، و داستان «نبردهای کوش پیل دندان در مغرب»، در هشت متن نقالی بررسی می‌شود. در این متون چند نکته مهم وجود دارد. حدود روایت در این متون بدین صورت است که کوش بن کوش، نبیره ضحاک - که در مغرب حکومت می‌کند - به دست یکی از افراد خاندان رستم کشته می‌شود و فرزندش کوش پیل دندان به انتقام خون پدر، با لشکر عادیان به نبرد خاندان رستم می‌رود و او نیز کشته می‌شود. این گزارش به این شکل در منظومه کوش نامه وجود ندارد و طی دگردیسی‌هایی که معمولاً در متون نقالی پیش می‌آید، شکل گرفته است. بنابراین، مقاله حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و بر اساس منابع کتابخانه‌ای، می‌کوشد این موضوع را به روش قیاس بررسی و تحلیل کند. گفتنی است کوش با نام‌های مختلفی همچون کوش،

۱. استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور (نویسنده مسئول).

* f.sadeghi1386@yahoo.com

۲. مدرس زبان و ادبیات فارسی دانشگاه المصطفی.

گوش، بوغ، نیساد، نیریز، قطران و همچنین، پیل‌دندان و بیل‌دندان در متون نقالی وارد شده است.

واژه‌های کلیدی: کوش‌نامه، کوش پیل‌دندان، طومار نقالی، شاهنامه.

۱. مقدمه

داستان «کوش پیل‌دندان» از داستان‌های منحصر به فرد در ادبیات حماسی ایران است. این داستان را ایرانشان (یا ایرانشاه بن ابی‌الخیر) در قرن ششم هجری، در حدود دوازده هزار بیت به نظم کشیده است. جلال‌متینی این منظومه را با تک‌نسخه‌ای که در اختیار داشته، در سال ۱۳۷۷ تصحیح و منتشر کرده است (ایرانشان، ۱۳۷۷). این منظومه با دیگر داستان‌های حماسی ایران تفاوت‌های ویژه‌ای دارد که برخی منتقدان نیز بدان‌ها اشاره کرده‌اند. تفاوت اصلی این داستان با دیگر متون حماسی در این است که کوش پیل‌دندان شخصیتی چندگانه دارد. او نبردهای فراوانی دارد و در بسیاری از نبردهایش علیه ایرانیان و کلاً علیه مردم کشورهای که بر آن‌ها مسلط شده است، اقدام می‌کند و گناهان بسیاری مرتکب می‌شود. گناهانی همچون کشتن همسران و فرزندان خود و یا ادعای خدایی کردن و ... ؛ اما با وجود این، داستان‌های او تا توبه نهایی وی، به طور مفصل شرح و گزارش شده است و نکته مهم آن است که این داستان‌ها در دیوان شاعران دیگر و یا تذکره‌ها انعکاسی نیافته و صرفاً چند متن تاریخی اشاراتی مختصر بدان‌ها داشته‌اند. در متن شاهنامه و یا ملحقات شاهنامه، رد چندان‌ی از این منظومه دیده نشده است؛ اما در متون نقالی و طومارهای شاهنامه، در ذکر داستان‌های «آبتین (آبتین)»، در ذکر نبردهای رستم و یا فرامرز و در دوره پادشاهی کیخسرو، اشاراتی به کوش پیل‌دندان شده است. اگرچه این اشارات، گاه تفاوت‌های بنیادینی با منظومه کوش‌نامه دارند؛ اما بر اساس قراین و شواهدی مشخص است که منظور از کوش یا گوش در این طومارها، شخصیت کوش پیل‌دندان در منظومه کوش‌نامه است.

مقایسه داستان‌های منظومه کوش‌نامه با طومارهای نقالی روشن می‌کند که متون نقالی در بیان داستان‌های خود تا چه حدی به متن کوش‌نامه و داستان آن وفادار بوده‌اند. بررسی و مقایسه منظومه کوش‌نامه با متون نقالی، علاوه بر فوایدی که ذکر شد

بررسی و مقایسه داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه... فاطمه صادقی نقدعلی علیا و همکار

می‌تواند دگردیسی این داستان را در طول زمان نشان دهد و جنبه‌های مهمی از این داستان را که برای نقالان جذابیت بیشتری داشته است، نشان دهد. این مقاله، پس از انعکاس داستان «کوش پیل دندان» در متون نقالی (طومارهای نقالی و طومارهای شاهنامه)، به بررسی نوع افزایش و یا کاهش این منظومه در طومارهای نقالی می‌پردازد.

۲. پیشینه پژوهش

درباره انعکاس داستان «کوش پیل دندان» در متون نقالی و طومارهای شاهنامه، تاکنون هیچ پژوهش مستقلی انجام نشده است؛ اما درباره کوش پیل دندان، تحقیقات فراوانی در دست است. به استناد ذبیح‌الله صفا (۱۳۷۹)، در تحقیقات نوین، کنت دوگوبینو شاید از نخستین کسانی باشد که درباره کوش پیل دندان سخن گفته است. هرچند نقلی که صفا به نقل از کنت دوگوبینو در کتاب حماسه‌سرایی در ایران ذکر کرده، ناظر به بخش نخست داستان «کوش» است (صفا، ۱۳۷۹: ۲۹۹). همچنین به ذکر مطالب دوگوبینو و یا مجمل‌التواریخ بسنده می‌کند؛ زیرا وی هم اصل کتاب را تا زمان تألیف کتاب خود ندیده است و در تاریخ ادبیات در ایران (ج ۲) هم در دو خط، مختصری از همین مطالب را ذکر می‌کند (همانجا، ۱۳۸۹: ۳۶۴). حسین رزمجو (۱۳۸۸: ۱/ ۱۳۸) هم اطلاعاتی بیش از صفا در این زمینه ارائه نمی‌دهد. علاوه بر منظومه کوش نامه و مقدمه مفصلی که مصحح آن نگاشته است (ایران‌شان، ۱۳۷۷)، جلال متینی (۱۳۷۲: ۱۴۴ - ۱۵۸) چندین مقاله مستقل درباره کوش نامه نوشته است؛ از آن جمله مقاله «خداوند گم کرده راه» که درباره ادعای خدایی کردن کوش است. آیدنلو (۱۳۸۸: ۴۴ - ۴۵) نیز در متون منظوم پهلوانی، با توجه به مقدمه مفصل متینی و دریافت‌های خود، بحث منابع کوش نامه و انعکاس آن در متون ادبی و تاریخی را مطرح کرده است.

چند مقاله هم در معرفی و نقد این اثر نوشته شده است (سلیمانی، ۱۳۷۸: ۳۰ - ۳۱)؛ مقاله «از میراث ادب حماسی ایران» (آیدنلو، ۱۳۸۵: ۲۰۵ - ۲۳۰) - که شامل معرفی و نقد این اثر و پیشنهادهایی برای تصحیح متن است - و مقاله «یادداشتی بر اسطوره ضحاک» (مطالعه‌ای تطبیقی میان شاهنامه، کوش نامه و گزیده‌ای از متون اسلامی) - که یک بررسی تطبیقی از شخصیت ضحاک در شاهنامه و کوش نامه به دست می‌دهد - (اکبرزاده،

۱۳۹۴: ۱ - ۱۲). نویسندگان مقاله «تحلیل تطبیقی روایت ضحاک بر اساس کوش‌نامه» فقط به تطبیق چند تفاوت و شباهت در داستان‌های شاهنامه با کوش‌نامه با تکیه بر داستان «ضحاک» پرداخته‌اند (علوی‌مقدم و کیخسروی، ۱۳۹۵: ۷ - ۲۰) و سرانجام، در مقاله «کارکرد نظریه ترامتیت ژنت در کشف و واکاوی تأثیرپذیری کوش‌نامه از شاهنامه» تلاش نویسندگان بر اثبات این نکته بوده که بر اساس نظریه ژنت، کوش‌نامه از شاهنامه تأثیر پذیرفته است (نادری، ۱۳۹۷: ۱۶۵ - ۱۸۷).

مقالاتی هم در ریخت‌شناسی و بررسی‌های تطبیقی و روایت‌شناسی و دیگر تحلیل‌های ادبی از این منظومه در دست است که با توجه به اینکه از بحث حاضر خارج هستند، بدان‌ها اشاره نمی‌شود. گفتنی است، در بحث تطبیق داستان‌های منظوم پهلوانی دیگر با متون نقالی نیز در کتاب نقد تطبیقی داستان برزو در برزونامه و هفت‌لشکر (طومار جامع نقالان)، داستان «برزونامه» از بخش کهن (کوسج، ۱۳۸۷) با طومار «هفت‌لشکر» (هفت‌لشکر، ۱۳۷۷) مقایسه شده است (افسران، ۱۳۹۵).

۳. روش تحقیق و جامعه آماری

مقاله حاضر به روش توصیفی - تحلیلی و به صورت تحقیق کتابخانه‌ای و مبتنی بر فیش‌برداری بوده است که نتایج حاصل از آن با روش قیاس بررسی شده است. مبنای اصلی پژوهش، منظومه کوش‌نامه (ایران‌شان، ۱۳۷۷) بوده که داستان‌های این منظومه در هشت متن نقالی بررسی و تحلیل شده است. گفتنی است متون نقالی مرتبط با شاهنامه و یا برخی از داستان‌های شاهنامه که منتشر شده‌اند، بیش از این هشت اثر است؛ اما در آن آثار یا داستان «کوش پیل‌دندان» منعکس نشده است و یا اینکه آن آثار فقط بخشی از داستان‌های نقالی را منتشر کرده‌اند - که ارتباط چندانی با داستان کوش پیل‌دندان ندارد - . هشت اثری که بخش مهمی از داستان‌های نقالی را در خود انعکاس داده‌اند و در این پژوهش به آن توجه شده است، عبارت‌اند از: طومار نقالی شاهنامه، هفت‌لشکر، شاهنامه نقالان، طومار جامع نقالی شاهنامه، مشکین‌نامه، طومار شاهنامه فردوسی، طومار کهن شاهنامه فردوسی و نشر نقالی شاهنامه.

۴. منظومه کوش نامه

به استناد منابع در دسترس، منظومه کوش نامه سروده ایرانشان بن ابی الخیر / ایرانشاه بن ابی الخیر / شهرمدان / بن ابی الخیر (ایرانشان، ۱۳۷۷؛ ایرانشاه بن ابی الخیر، ۱۳۷۰: ۵؛ میرانصاری، ۱۳۹۳: ۶۶۳) است. منابع مختلف درباره نام این سراینده اختلاف نظر دارند؛ اما نحوی و رضایور (۱۳۹۴: ۱۳ - ۱۸) پس از آوردن استدلال‌های مختلف و مراجعه به متون دستنویس مجمل‌التواریخ و دیگر منابع، به این نتیجه رسیده‌اند که ایرانشان صحیح است. نام شخصیت اول این منظومه هم کوش/گوش پیل دندان است. داستان «کوش پیل دندان» یکی از پرفراز و فرودترین داستان‌های ادب حماسی است و همین موضوع، گزارش دقیق زندگی او را حتی در چندین صفحه با مشکل مواجه می‌کند. بدون در نظر گرفتن مقدمه اثر که تحمیدیه و مدح است، برای فهم دقیق مطلب، این منظومه به چند بخش مجزا تقسیم می‌شود:

۱. داستان «کوش و دارنوش»، ۲. داستان «آبتین / آبتین و فرانک / فرارنگ»، ۳. داستان «کوش، برادر ضحاک»، ۴. «نبردهای کوش در چین و ماچین و هند با فریدون»، ۵. «پادشاهی کوش در مغرب» و ۶. داستان «توبه کوش».
- از این شش بخش داستان، داستان «کوش، نبیره ضحاک» و داستان «کوش مغربی» در متون نقلی بیشتر انعکاس داشته است که پیش از پرداختن بدان‌ها، به انعکاس داستان «کوش» در متون ادبی و تاریخی پرداخته می‌شود.

۵. پیشینه داستان کوش در متون تاریخی، ادبی و عامیانه

داستان «کوش پیل دندان» در ادب فارسی انعکاس چندانی نداشته است. در دیوان‌های برخی شاعران نیز تا جایی که بررسی شد، نشانی از تلمیح به این داستان دیده نشد و حتی شمیسا (۱۳۷۳) در فرهنگ تلمیحات و یاحقی (۱۳۸۶) در فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی اشاره‌ای به این داستان ندارند. در اوستا و متون پهلوی نیز از کوش/گوش، نامی نیست.

غیر از مجمل‌التواریخ تنها در تاریخ منسوب به بلعمی، داراب‌نامه طرسوسی، چهار بیت از بهمن‌نامه، تاریخ گزیده، حبیب‌السیر و اسکندرنامه منسوب به

منوچهرخان حکیم، به نام و داستان‌های معدود و کوتاهی از این شخصیت اشاره شده است (آیدنلو، ۱۳۸۸: ۴۴).

در تاریخ‌نامه طبری گفته شد که کوش چهل سال بر ایران حکم راند که هم او و هم پسرش کنعان بت‌پرست بودند (طبری، ۱۳۸۰: ۱/ ۱۰۷). یکی از منابعی که به داستان «کوش پیل‌دندان» و حتی سراینده آن اشاره کرده، مجمل‌التواریخ (۱۳۸۹: ۴۲) است که گفته، فریدون قارن کاوه را به مغرب فرستاد تا کوش پیل‌دندان را بگیرد و کوش پیل‌دندان بن کوش در عهد ضحاک بود (همان، ۸۹). در دوره منوچهر کوش پیل‌دندان در مغرب عصیان کرد (همان، ۱۸۷). این اطلاعات، چنان‌که پیداست از خود منظومه کوش پیل‌دندان گرفته شده است. در جامع‌التواریخ هم اشاره شد که از نوادگان حام است (رشیدالدین فضل‌الله، ۱۳۹۲: ۱۷۲/۱).

در دراب‌نامه طرسوسی (۱۳۷۴: ۳۶۱) گفته شد که اسکندر در روز چهارم در جزیره سگساران به تلی بزرگ از طلا و جواهرات رسید که اطراف آن استخوان‌های عظیمی از انسان‌ها بود. اسکندر پرسید این‌ها چیستند؟ افلاطون به او پاسخ داد: این‌ها استخوان‌های کوش پیل‌دندان است. در این گزارش مختصر از دراب‌نامه، گفته شده که پایان کار کوس (یا همان کوش)، در نبرد با سام نریمان در هندوستان بوده است.

در متون عامیانه اشاره‌ای به کوش پیل‌دندان یا گوش بن گوش دیده نشد؛ اما برخی از داستان‌ها، فقط در نام‌ها شبیه برخی از قسمت‌های متون نقلی است که این موضوع، ارتباطی با کوش پیل‌دندان ندارد و مربوط به سبک متون عامیانه است. برای نمونه در کتاب سمک عیار، یکی از پهلوانان قزل‌ملک، قطران نام دارد که برادر قطور است و پسر او قطرون نام دارد (ارجانی، ۱۳۶۲: ۹۳ - ۱۱۰)؛ قطران در متون نقلی مربوط به داستان «کوش» هم وجود دارد؛ اما این دو به جز شباهت در نام، هیچ ارتباطی با هم ندارند.

۶. اشارات و همانندی‌های کوش پیل‌دندان در منظومه‌های حماسی

در شاهنامه فردوسی در هیچ بخشی اشاره‌ای به داستان «کوش بن کوش» یا «کوش پیل‌دندان» نشده است؛ اما واژه پیل‌دندان در شاهنامه آمده است (فردوسی، ۱۳۸۶). علی رواقی (۱۳۹۰: ۶۱۴) و رستگار فسایی (۱۳۷۹) در شرح پیل‌دندان اشاره‌ای به این موضوع ندارند که پیل‌دندان نام شخصی باشد. در گرشاسب‌نامه، آنجا که گرشاسب در سفرهای

بررسی و مقایسه داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه... فاطمه صادقی نقدعلی علیا و همکار

خود به دور جهان، به جزیره سگساران می‌رسد و با آنان مبارزه می‌کند، توصیفی که اسدی طوسی (۱۳۸۹) از سگساران ارائه می‌دهد، تا حدودی با مشخصات کوش پیل دندان همخوانی دارد:

چو غولانشان چهره، چون سگ دهن بسان بزان موی پوشیده‌تن
به دندان گراز و به دو گوش، پیل به رخ زرد و اندام هم‌رنگ نیل
(۱۳۸۹: ۱۶۹)

وقتی هم که گرشاسب آنان را تارو مار می‌کند، اسدی چنین می‌گوید:
از آن پیل‌گوشان برآورد جوش به هر گوشه زایشان سرافکند و گوش
(همان، ۱۶۹)

در فرامرزنامه بزرگ هم وقتی فرامرز به جزیره پیل‌گوشان می‌رسد، توصیفی که شاعر ناشناس این منظومه دارد تا حدودی با چهره کوش پیل دندان تناسب دارد:
گروهی کجا پیل‌گوشان بدند به مردانگی سخت کوشان بدند
یلانی به بالا به مانند ساج به تن آبنوس و به رخساره عاج
ز سر تا قدم، گوش همچون سپر به دندان‌ها همچو پیلان نر
همان دیده‌هاشان به کردار نیل ازایشان گریزان شدی ژنده‌پیل
(۱۳۹۴: ۱۸۱)

در بهمن‌نامه، وقتی بهمن تابوت رستم را می‌گشاید، در پندنامه‌ای که او به یادگار نهاده، مطالب فراوانی برای بهمن بازگو شده است؛ از جمله اینکه رستم خود را کُشنده کوش پیل‌دندان خوانده است:

همان پیل‌دندان وارونه‌جوی (کذا) به آوردگاه آن شه جنگجوی
چوآمد به جنگم همی کینه‌جوی به آوردگاه ای شه خوبروی
من آن تیغ کینه بر او برزدم جهانی ز بیداد او بستدم
(ایران‌شاه بن ابی‌الخیر، ۱۳۷۰: ۴۳۳)

در سام‌نامه، وقتی سام در ادامه سفرهای خود به سرزمین‌های عادیان می‌رسد، داستان «سرزمین نیمه‌تنان و نبرد با آنان» از اتفاقات مهمی است که برای او می‌افتد. پادشاه این سرزمین کوش نام دارد که او هم نیمه‌تن است:

یکی پادشاه است چون دیو زوش تنه نیمه و نام او گشته کوش
(سامنامه، ۱۳۹۲: ۳۲۰)

داستان «نبردهای سام با کوش و نیمه‌تنان» مفصل است. سرانجام سام با کمک شاپور و تسلیم‌شاه، نیمه‌تنان را شکست می‌دهد و با گریزی کوش نیمه‌تن را از بین می‌برد (سامنامه، ۱۳۹۲: ۳۴۰). داستان «کوش نیمه‌تن» به احتمال قوی با داستان کوش پیل‌دندان ارتباطی ندارد؛ اما باید در نظر داشت که چند نکته در این تشکیک هست که نوعی رابطه بین کوش نیمه‌تن و کوش پیل‌دندان ایجاد می‌کند؛ ازجمله اینکه کوش نیمه‌تن در سامنامه، در سرزمین مغرب و در قلمرو عادیان است و با سام هم مبارزه می‌کند. در کوشنامه نیز کوش مدت زیادی پادشاه مغرب است و با خاندان سام هم نبردهایی دارد.

در منظومه زرین‌قبا، وقتی فرامرز از نبرد با زرین‌قبا عاجز می‌شود، در جمع بزرگان، افتخارات خود را بر می‌شمرد که یکی از آن‌ها کشتن کوش است:

همان گوش بن گوش، فرهنگ غول چو شعبان کز او کوه گشتی ستوه...
شدند آگه از نیروی زور من بتابید بر جانسان هور من
(زرین‌قبا، ۱۳۹۳: ۲۵۱)

۷. طومارهای نقالی

از کهن‌ترین گروهی که داستان‌های نقالی را به آنان نسبت می‌دهند، گوسان‌ها بوده‌اند (نصری اشرفی، ۱۳۸۵: ۳۹). بعدها نقال‌ها بوده‌اند که این داستان‌ها را در محافل مانند قهوه‌خانه‌ها می‌خواندند (رازی، ۱۳۹۰: ۱۸؛ نجم، ۱۳۹۰: ۱۹). نقال‌ها بیشتر از روی طومار، داستان خود را می‌خوانده‌اند. طومار (=تومار)، نسخه نوشتاری روایت‌های شفاهی است. طومار، سنت‌ها را برقرار و سنت‌های شفاهی و مکتوب را کنار هم نگه می‌دارد (رازی، ۱۳۹۰: ۲۹). طومارهای نقالی‌ای را که تاکنون منتشر شده است می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد: یکی طومارهای کهن که یک یا دو قرن از نگارش آن‌ها می‌گذرد و مصححان، این آثار را تصحیح کرده و در اختیار پژوهشگران قرار داده‌اند؛ مانند طومار هفت‌لشکر و طومار نقالی شاهنامه (۱۳۹۱). دیگری، طومارهایی که در قرن معاصر نوشته شده‌اند و برخی از آن‌ها را خود نقالان نوشته‌اند؛ مانند شاهنامه نقالان از مرشد

بررسی و مقایسه داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه..._____فاطمه صادقی نقدعلی علیا و همکار

عباس زریری (۱۳۹۶). برخی دیگر را نویسندگان از نقالان شنیده و نوشته‌اند؛ مانند طومارکهن شاهنامه فردوسی از جمشید صداقت‌نژاد (۱۳۷۴). برخی طومارها را هم گویا افرادی خاص بر اساس علایق خود نوشته‌اند که بیشتر مشخص نیست منبع این افراد چه بوده است و یا بر اساس کدام روش و یا منابع، آثار خویش را تدوین کرده‌اند؛ مانند طومار شاهنامه فردوسی (۲ج) از سید مصطفی سعیدی و حاج احمد هاشمی (۱۳۸۱).

۸. داستان «کوش» در متون نقالی

درباره کوش پیل دندان، طوماری ویژه و مختص این داستان دیده نشد. در کتاب‌هایی هم که درباره نقالی نوشته شد، هیچ اشاره‌ای به متن نقالی کوش نامه (یا گوش پیل دندان) نشده است (رازی، ۱۳۹۰؛ نجم، ۱۳۹۰؛ نصری اشرفی، ۱۳۸۵)؛ اما اشاراتی به بخش‌هایی از داستان «کوش» در میان متون نقالی وجود دارد. صداقت‌نژاد (۱۳۷۴: ۴) در دو موضع از مقدمه خویش یاد می‌کند که طومار نقالی گوش نامه را نیز گردآوری کرده است: «گردآوری طومارهای معروف و حماسی ایران از لهراسب تا اسفندیار، بهمن نامه، گرشاسب نامه، نریمان نامه، سام نامه، زال نامه، رستم نامه، فرامرز نامه، جهانگیر نامه، برزنامه، بانوگشاسب نامه، گوش نامه، جمشید و ضحاک، شهریار نامه (پسر برزو)، تیمور نامه (پسر برزو)، سهراب نامه و بیژن و منیژه، حاصل بیست سال رنج و زحمت من است»؛ اما نگارندگان جایی ندیده‌اند که طومار گوش نامه منتشر شده باشد. همچنین، در جای دیگر، از طومار گوش نامه یاد کرده که در متن شاهنامه نبوده و نقالان آن را به متن شاهنامه افزوده‌اند (همان، ۸). در ادامه، به برخی طومارهای نقالی شاهنامه که داستان «کوش» در قسمتی از آن‌ها آمده است، اشاره می‌شود.

۸-۱. طومار نقالی شاهنامه

این طومار یکی از کهن‌ترین طومارها و مربوط به اواخر دوره صفویه است و سجاد آیدنلو آن را تصحیح کرده است. عنوان‌های داستان‌های مرتبط با کوش پیل دندان و یا

گوش بن گوش در این طومار بدین قرار است: «قصه گوش فیل دندان، کشتن سام گوش بن گوش را». مجمل داستان «گوش پیل دندان» در این طومار بدین قرار است:

۱. پیل دندان: در دوره پادشاهی کیخسرو، وقتی بیجن شیردل، نامه‌ای برای هراس دیو می‌نویسد. هراس دیو، مجمع نره دیوان را تشکیل می‌دهد. در این مجمع چندین دیو بدین قرار حاضر می‌شوند: افلاک دیو، قیلاس دیو، ارقم دیو، عفریت دیو، رعد جادو و پیل دندان دیو (طومار نقالی شاهنامه، ۱۳۹۱: ۶۱۵). این دیوان با فرامرز نبردهایی دارند؛ اما این پیل دندان دیو، گویا ارتباطی با گوش پیل دندان ندارد.

۲. گوش بن گوش، پادشاه گلیم‌گوشان: منوچهر در نامه‌ای که به سام می‌نویسد، خطر گوش بن گوش را که پادشاه گلیم‌گوشان است اطلاع می‌دهد. سام با یاران خود متوجه سرزمین مازندران می‌شود و با گلیم‌گوشان مبارزه می‌کند و در نبردی سخت، گوش بن گوش را می‌کشد و سرزمین گلیم‌گوشان را تصرف می‌کند (همان‌جا، ۱۳۹۱: ۳۷۷). در این طومار، در توصیف گوش بن گوش آمده است: «گوش بن گوش که پادشاه ایشان بود، از نسل ضحاک ماری بود، سر راه بر سام گرفت...» سام پس از نبردی سخت، او را می‌کشد (همان، ۳۷۷). همین نکته که می‌گوید از نسل ضحاک بود، مشخص می‌کند که این گوش بن گوش همان گوش پیل دندان منظومه گوش‌نامه است.

۳. گوش فیل دندان: داستانی که در این بخش آمده، تا حدودی شبیه داستان «گوش پیل دندان» در گوش‌نامه است. جمشید از جور ستم ضحاک با پسر خود، بلون، گریخت. جمشید به هندوستان رفت و بلون به چین. فغفور که دست‌نشانده جمشید بود در خواب دید که جمشید به او گفت: فردا از دروازه، فرزندی از من به چین می‌آید؛ کاری کن که نسل ما از دنیا منقطع نشود. فغفور روز بعد به استقبال بلون رفت و او را به دربار برد و دختر خود را به عقد او درآورد. نامه ضحاک به فغفور رسید که از نوادگان جمشید هر که نزد توست، به پیش من بفرست. فغفور، از ترس ضحاک، بلون و دخترش را به جزیره‌ای دور فرستاد. بلون از همسرش صاحب دو فرزند به نام فرخ و عابدطین شد. پس از مرگ فغفور، پسرش به جای او بر تخت نشست. فغفور ثانی به سرزمین گلیم‌گوشان حمله کرد و سرزمین آنان را گرفت و دختر پادشاه گلیم‌گوشان را به عقد خود درآورد و از او صاحب فرزندی شد که دندان‌مانند خوک و بدنی پر از

بررسی و مقایسه داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه...-----فاطمه صادقی نقدعلی علیا و همکار

موی سفید داشت. فغفور وقتی کودک را دید، ترسید و دستور داد او را بکشند. یکی از کارگزارانش او را به جزیره‌ای برد و رهایش کرد. عابدطین و فرزندان بلون، کودک را یافتند و او را جلو سگ‌ها انداختند؛ اما سگ‌های شکاری آن کودک را نخوردند. او کودک را بزرگ کرد و نام او را بوغ‌فیل گذاشت (همان، ۱۷۱). قصه کوش فیل دندان و نحوه مبارزه با سپاه فغفور و نامه نوشتن فغفور به او و بازگشت کوش پیل دندان به سپاه پدرش، در این متن، حتی در جزئیات، شبیه به داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه است (همان، ۱۷۲). بعد از این اثری از این کوش نیست.

۸-۲. هفت/شکر

عنوان‌هایی که برای داستان «کوش و یا کوش پیل دندان» در این طومار آمده بدین قرار است: «رفتن رستم به جانب مغرب زمین و دیدن رستم یک‌دست را و آوردن او را به ایران همراه خود، رزم تمور بن برزو با جهانبخش بن فلامرز و هر دو سواره گوید». در این طومار، داستان «کوش» بدین شکل نقل شده است که رستم در دیهی طرفه‌پتیاره‌ای دید و پرسید: چه نام داری؟ پتیاره گفت: «مرا گوش بن گوش می‌گویند و نبیره ضحاکم» (هفت/شکر، ۱۳۷۷: ۲۸۰). رستم چون خود را از نبیره جمشید می‌دانست و گوش بن گوش را از ضحاکیان و چون ضحاک جمشید را شهید کرده بود، تصمیم گرفت که گوش بن گوش را بکشد. در نبرد اول، گوش بن گوش شکست خورد، از آن روستا فرار کرد و مردم روستا به واسطه آنکه از دست گوش خلاص شده بودند، گنجی عظیم را به رستم نشان دادند. رستم، در بین راه به جست‌وجوی برزو، با رستم یک‌دست همراه می‌شود و گوش بن گوش که می‌بیند ایران خالی از پهلوان است، به ایران حمله می‌کند. کیخسرو با دلاوران به نبرد گوش بن گوش می‌رود. گوش بن گوش، پهلوانان ایران را اسیر می‌کند؛ کیخسرو آهنگ جنگ او می‌کند که رستم و برزو و رستم یک‌دست هم می‌رسند و رستم یک‌دست به نبرد گوش بن گوش می‌رود و او و یارانش را می‌کشد (همان، ۲۸۰ - ۲۸۴) و بخش مربوط به داستان «گوش بن گوش» همین‌جا تمام می‌شود. بخش دوم، داستان «پیل دندان بن گوش بن گوش» است. پیل دندان برای انتقام خون پدر، با لشکریان عادی به نبرد رستم به سیستان می‌رود و پس از چند روز نبرد با

خاندان رستم با خود می‌گوید: پدر! مرا رستم یک‌دست کشته و مرا با زال چه مبارزه‌ای است؛ بهتر است به سمت ری برویم و پس از آن به سمت ری به راه افتادند (همان، ۳۹۳). پیل‌دندان با سی‌هزار لشکر عادی به سوی لشکر کیخسرو می‌رود و به او می‌گوید، من فرزند گوشم و می‌خواهم انتقام پدرم را بگیرم. کیخسرو و رستم به کوهکش می‌گویند، پیل‌دندان مدعی است که فرزند گوش است؛ آن دو با هم مبارزه می‌کنند و سرانجام کوهکش (یعنی فرامرز)، پیل‌دندان را در نبردی سخت شکست می‌دهد و لشکر عادیان را پراکنده می‌کند و آنان پاس پرهیزگار را که اسیرشان بوده با خود به مغرب می‌برند (همان، ۳۹۶).

بخش سوم داستان هم بدین صورت است. رستم برای نجات پاس پرهیزگار به سمت قلعه پیل‌دندان می‌رود (هفت/شکر، ۱۳۷۷: ۴۴۵). در این بخش فقط به نام قلعه اشاره شده است.

۸-۳. شاهنامه نقالان

در میان متون نقالی، روایت این طومار، از کوش پیل‌دندان، طولانی‌تر و متفاوت‌تر از دیگر متون است. عنوان داستان «گوش و کوش پیل‌دندان» در این طومار بدین قرار است: «بازگشت رستم به ایران و جنگ گوش با ایرانیان، کشته شدن گوش به دست کله‌دست، رفتن کله‌دست به دژ فالوقه، رفتن زال و گشسب جهت زابل و دیدن فیل‌دندان را». در داستان‌های مربوط به برزو آمده که برزو را قطران مغربی دستگیر کرده است، با خود به مغرب می‌برد. رستم برای نجات او به مغرب می‌رود و سر راه به شخصی به نام نی‌ریز می‌رسد که به گوش معروف است. او سوار بر فیل و رهبر سپاهی است و به گفته خود: «من نبیره ضحاکم. می‌روم برای گرفتن تاج و تخت جدم و انتقام خون او و اولادانش، از رستم زابلی و طایفه کاویانی» (زریری، ۱۳۹۶: ۲۹۱۵). رستم، گوش را قانع می‌کند که به دشت ارمان برود تا رستم برزو را نجات دهد و بعد با او بجنگد و گوش هم می‌پذیرد. رستم در میانه راه با کله‌دست آشنا می‌شود و پس از وقایع مختلف، کله‌دست، برزو را از قلعه قطران نجات می‌دهد و به ایران بر می‌گردند. قطران و سپاهش هم به تعقیب آنان می‌روند؛ اما رستم کماکان در فکر گوش است. گوش که گمان می‌کند رستم او را گول زده است، به ایران لشکر می‌کشد و پس از فتح ری به-

بررسی و مقایسه داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه...-----فاطمه صادقی نقدعلی علیا و همکار

سمت جی (اصفهان) حرکت می‌کند. کیخسرو مهبای نبرد با کوش است که رستم و کله‌دست می‌رسند. کله‌دست با لطایف‌الحیلی به میدان نبرد کوش می‌رود و او را می‌کشد (زریری، ۱۳۹۶: ۲۹۳۶). پس از آزاد کردن برزو از قلعه، قطران که با سپاهش به تعقیب رستم آمده بود به سپاه ایران برخورد می‌کند و همان‌لحظه پولادوند و افراسیاب هم به آنان می‌رسند و با هم علیه سپاه ایران متحد می‌شوند. برزو و فرامرز به جنگ پولادوند و قطران می‌روند. برزو، پولادوند را و فرامرز هم قطران را می‌کشد (زریری، ۱۳۹۶: ۲۹۵۷). پس از وقایع متعدد، وقتی زال قصد دارد به دشت ری برود، در بیرون شهر متوجه سپاه بزرگی می‌شود که همه سوار بر فیل و کرگدن هستند. پاس پرهیزگار جلو می‌رود و از آنان می‌پرسد شما که هستید؟ سرکرده آنان که سوار بر کرگدنی بوده و فیل‌دندان نام داشته است، پاسخ می‌دهد: «من فیل‌دندان مغربی فرزند قطران‌شاه زنگی می‌باشم که پدرم به‌دست اولاد رستم در حوالی سپنجاب کشته شده. آمده‌ام تا خاک در کاسه سر مردمان زابل افکنم» (زریری، ۱۳۹۶: ۳۱۲۱). فیل‌دندان پاس را دستگیر می‌کند؛ زال هم به لطایف‌الحیلی او را روانه دشت ری می‌کند. در دشت ری کوهکش (همان فرامرز)، با فیل‌دندان مبارزه می‌کند و او را می‌کشد و مغربیان، در حالی که پاس هم اسیر آنان است، نعش فیل‌دندان را با خود به مغرب می‌برند (زریری، ۱۳۹۶: ۳۱۲۲).

۸-۴. طومار جامع نقالی شاهنامه

داستان این طومار با گریختن جمشید از ضحاک آغاز می‌شود و با رفتن رستم به مغرب برای نجات برزو و در نهایت، نجات برزو پایان می‌یابد. عنوان داستان‌های مرتبط با کوش در این طومار چنین است: «رفتن رستم به‌جانب مغرب‌زمین و دیدن کوش بن کوش و رستم یک‌دست و بازگرداندن برزو به ایران‌زمین». در این طومار، وقتی رستم و رستم یک‌دست برای نجات برزو به مغرب می‌روند، سر راه کوش بن کوش را می‌بینند و رستم در نبردی او را شکست می‌دهد و یاران کوش، او را از میدان به‌در می‌برند و فرار می‌کنند (نایگلی، ۱۳۹۶: ۳۶۰). در ادامه، سخن از نبرد با قطران نیز هست؛ اما هیچ اشاره‌ای به نسبت کوش با قطران نیست و داستان نیز همین‌جا تمام می‌شود و سرنوشت کوش (و البته دیگر پهلوانان) مشخص نمی‌شود.

۵-۸. مشکین نامه

این طومار سه بخش دارد و داستان «فیل دندان» در بخش سوم آمده است که «طومار شاهنامه و هفت لشکر دوم» نام دارد و داستان فقط همین عنوان کلی را دارد. در این طومار داستان بدین صورت آمده است که فیل دندان برای گرفتن گنج‌های گرشاسبی از زال، پشت دروازه آمده بود. امیران به او گفتند: زال جادوگر است. سرانجام، فیل دندان راهی دشت ری شد که سپاه افراسیاب و کیخسرو آنجا بودند. در آنجا فیل دندان با تعدادی از افراد خاندان رستم و ایرانیان مبارزه کرد. آنان را زخمی کرد؛ اما کسی را نکشت. سرانجام، گرگین نزد کوهکش (فرامرز) رفت (مشکین، ۱۳۸۶: ۱۳۵).

به کوهکش گفت: تو می‌گویی که من نسل ضحاکم. او هم می‌گوید. کوهکش پرخاش کرد. گرگین ناچار رفت میدان. گفت: جنگ ندارم؛ اما باید چاره آن کوهکش را بکنی. ایرانی اطاعت می‌کند. قبول کرد. گرگین برگشت. فیل دندان کوهکش را خواست. آمد گفت: پشت به پشت یکدیگر می‌گذاریم. ایران مال تو، توران مال من. کوهکش گفت: تو نبیره ضحاک نیستی. فیل دندان را کشت (همان، ۱۳۶).

و داستان این چنین تمام می‌شود.

۶-۸. طومار شاهنامه فردوسی

در این داستان، اشاره‌ای به نام پیل دندان و یا کوش نیست؛ اما داستان «کیسام» که به خونخواهی پدر خود به زابل حمله کرده بود، در بخش پادشاهی کیخسرو آمده است که شبیه داستان کوش پیل دندان در دیگر متون نقالی است. عنوان این روایت بدین قرار است: «رفتن گیو عقب سر نقابدار و شناختن نقابدار را» (سعیدی - هاشمی، ۱۳۸۱: ۹۱۸). در این بخش، وقتی سپاه کیخسرو، در دشت ری با سپاه افراسیاب مشغول جنگ است و رستم و فرزندانش نیز در آنجا حضور دارند، زال در برگشت به زابل متوجه چهل هزار سپاهی می‌شود که دلاوری سوار بر کرگدن آنان را رهبری می‌کند. او خود را کیسام معرفی می‌کند.

نام من کیسام، فرزند عاد مغربی هستم که رستم پسر زال او را کشته است. اکنون من به خونخواهی پدرم آمده‌ام... زال گفت: آیا گفته مرا می‌پذیری؟ ... رستم در

بررسی و مقایسه داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه...-----فاطمه صادقی نقدعلی علیا و همکار

زابل نیست. رستم در بیابان ری می باشد... برو آنجا و هم رستم را بکش و هم تاج و تخت ایران را بگیر (همان، ۹۱۸).

کیسام به دشت ری می رود و طلب رستم می کند. رستم که درمانده می شود، می پرسد کسی هست که این عادی زاده را بکشد؟ گرگین پاسخ می دهد که من این کار را خواهم کرد. گرگین نزد کوهکش می رود و می گوید من مهر پادشاهی را برای تو می آورم به شرطی که این جنگجوی نوآمده را بکشی - که می گوید من از نژاد ضحاکم - کوهکش به میدان می رود و می گوید: فقط من از نژاد ضحاکم. کیسام او را پسرعمو خطاب می کند و قصد آشتی با کوهکش دارد که کوهکش قبول نمی کند و با هم مبارزه می کنند و کوهکش (= فرامرز)، کیسام را می کشد (همان، ۹۱۹). این داستان در کلیت و حتی در بسیاری از جزئیات همانند داستان «کوش فیل دندان» است که در دیگر متون نقلی نیز آمده است؛ لیکن با این تفاوت که در این طومار، نام کوش فیل دندان به کیسام و نام پدر پیل دندان که کوش بن کوش بوده، به عاد مغربی تغییر یافته است.

۷-۸. طومار کهن شاهنامه فردوسی

این طومار، از پادشاهی نوذر آغاز می شود و با نبرد بهمن با اژدها و بلعیده شدن او پایان می پذیرد؛ آنجا که آذربرزین، سر اژدها و سر بهمن، هر دو را با هم جدا می کند (صداقت نژاد، ۱۳۷۴: ۹۵۷)؛ اما با توجه به اینکه این اثر، طومار شاهنامه است و داستان هایش بر مبنای شاهنامه مرتب شده است، سخنی از کوش پیل دندان در آن نیست.

۸-۸. نثر نقلی شاهنامه

در متن این طومار که گویا افتادگی هایی هم دارد، داستانی که ذکر می شود با عنوان کلی «پادشاهی کیخسرو» آمده است و فقط یک بار به کوش بن کوش اشاره شده است؛ نبیره ضحاک که به دست رستم کشته می شود (نثر نقلی شاهنامه، ۱۳۹۴: ۲۸). درباره کوش هم فقط یک اشاره مختصر در این متن وجود دارد. «کوهکش آمد میدان نعره زد، رستم کجاست؟ اسلحه و اسب کرشاسب به من می رسد، اگر کوش نبود کرشاسب در هند

فائق نمی‌آمد» (همان، ۱۷۳). گزارشی از همکاری گرشاسب و کوش در این متن دیده نشد و به احتمال قوی اگر هم بوده در بخشی بوده است که افتادگی دارد.

۹. مقایسه منظومه کوش‌نامه و متون نقالی

داستان «کوش پیل‌دندان» در منظومه کوش‌نامه، بیشتر در بخش آبتین و پادشاهی فریدون سپری می‌شود؛ اما در متون نقالی، این داستان به بخش داستان‌های رستم کشیده شده است. تقابل گوش یا کوش در متون نقالی بیشتر با رستم و پهلوانان دوره کاووش‌شاه و یا کیخسرو است. این در حالی است که در منظومه کوش‌نامه چنین نیست. می‌توان گفت که اشاره به نبردهای کوش پیل‌دندان در دوره کیخسرو، ناشی از آشفته‌گی ترتیب و نظم روایی داستان‌هاست که در متون نقالی هم سابقه دارد (همان‌جا، ۱۳۹۱: ۶۶). داستان‌های کوش در متون نقالی نیز گاهی تفاوت‌های عمیقی با هم دارند که البته در برخی متون هم شباهت‌هایی به هم دارند. برای نمونه در طومار هفت‌لشکر رستم یک‌دست گوش بن گوش را می‌کشد (نایگلی، ۱۳۹۶: ۳۶۰)؛ در صورتی که در طومار جامع نقالی که روایتش به این طومار شبیه است، گوش از دست رستم فرار می‌کند (هفت‌لشکر، ۱۳۷۷: ۲۸۴) و یا در شاهنامه تالان، نیریز مشهور به گوش شخصیتی از پیل‌دندان است و پیل‌دندان پسر قطران (پادشاه مغرب) است (زریری، ۱۳۹۶: ۲۹۱۵، ۳۱۲۱) (رک: جدول شماره ۱).

۹-۱. شباهت‌های کوش‌نامه و متون نقالی

در متون نقالی چند نکته مهم درباره داستان «کوش پیل‌دندان» که در کوش‌نامه نیز مطرح است، تکرار شده است:

۹-۱-۱. پیل‌دندان در مغرب: در کوش‌نامه، کوش پیل‌دندان به‌خواست فریدون، پادشاه مغرب می‌شود و بر همین اساس است که در متون نقالی، او همیشه با عادیان است و یا از سرزمین مغرب آمده است.

۹-۱-۲. نسبت با ضحاک: در کوش‌نامه، کوش برادر ضحاک است و کوش پیل‌دندان برادرزاده ضحاک. همین نسبت با ضحاک را تقریباً در تمام متون نقالی می‌بینیم که تکرار می‌شود؛ لکن گاه او را فرزند و گاه نوه و گاه نبیره ضحاک می‌دانند.

بررسی و مقایسه داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه... فاطمه صادقی نقدعلی علیا و همکار

۹-۱-۳. **شکل ظاهری:** در کوش نامه، کوش پیل دندان، گوش‌هایی مانند فیل و دندان‌هایی مانند گراز دارد. در متون نقالی هم گاه به این شکل ظاهری اشاره شده است؛ اما بیشتر او را بدچهره دانسته‌اند و معمولاً سوار بر پیل در داستان‌ها حضور دارد.

۹-۲. تفاوت‌های منظومه کوش نامه و متون نقالی

تفاوت‌های داستان‌های کوش نامه و متون نقالی را می‌توان در عناوینی که بیان می‌شود بررسی کرد:

۹-۲-۱. **نحوه مرگ گوش بن گوش یا پدر کوش پیل دندان:** در متون نقالی بیشتر کشنده کوش بن گوش را رستم یک‌دست دانسته‌اند؛ اما در کوش نامه، کوش به مرگ طبیعی مرده است. در طومار نقالی شاهنامه هم کشنده گوش بن گوش، سام نریمان است (طومار نقالی شاهنامه، ۱۳۹۱: ۳۷۱).

۹-۲-۲. **نحوه مرگ کوش پیل دندان:** در متون نقالی، بیشتر کشنده کوش پیل دندان را فرامرز (که با نام مستعار کوهکش در داستان‌ها حضور دارد) می‌داند؛ اما در کوش-نامه، درباره مرگ یا قتل کوش پیل دندان، سخنی گفته نشده است؛ زیرا کوش پیل دندان در کوش نامه، توبه می‌کند و به کارهای نیک می‌پردازد و داستان بدین ترتیب تمام می‌شود.

۹-۲-۳. **دوره زندگی گوش بن گوش و کوش پیل دندان:** در منظومه کوش نامه، نهایتاً دوره زندگی کوش پیل دندان تا زمان کاووس شاه است و از آن زمان به بعد به اراده پیرمردی، به‌راه راست هدایت می‌شود و آن پیر صورتش را به شکل انسانی زیبا تغییر چهره می‌دهد و از این پس در کوش نامه این داستان مطرح است که کوش مردم را به‌راه راست هدایت کرد و گویا از نظر سراینده داستان، این داستان تمام شده است. در حالی که در متون نقالی، به نبردهای کوش پیل دندان در دوره پادشاهی کیخسرو اشاره می‌شود.

۹-۲-۴. **اسامی مختلف برای کوش در متون نقالی:** در منظومه کوش نامه، کوش برادر ضحاک است و پسر او نیز کوش پیل دندان است. در حالی که در متون نقالی برای کوش بن گوش و کوش پیل دندان اسامی مختلفی مانند قطران، نیساد، نی‌ریز، بوغ، کوش، پیل دندان و گوش نیز آمده است.

۹-۲-۵. تفصیل در کوش‌نامه و تلخیص در متون نقالی: داستان «کوش پیل‌دندان» در کوش‌نامه، با تفصیل خیلی زیاد بیان شده است. در حالی که این موضوع در متون نقالی خیلی خلاصه آمده و فقط به بخش‌هایی از آن توجه شده است (رجوع به جدول ۱) که این مسئله با توجه به تفصیلی بودن متون نقالی بسیار مهم است. شاید دلیلش آن باشد که با توجه به شخصیت چنگ‌گانه کوش، نقالان به این داستان توجه نکرده‌اند.

۹-۲-۶. نبرد با خاندان رستم: در متون نقالی بیشتر کوش یا گوش بن گوش، با افرادی از خاندان رستم مبارزه می‌کند؛ اما در کوش‌نامه خاندان رستم مطرح نیستند.

جدول ۱: مقایسه داستان کوش پیل‌دندان در منظومه کوش‌نامه و متون نقالی

کل صفحات متن	صفحات اختصاص داده شده به داستان کوش	نام کوش	نام پدر کوش	نحوه مرگ پدر کوش	نحوه مرگ کوش	دوره زندگی کوش	شخصیت‌هایی که کوش و یا گوش با آنان مبارزه کرده است
منظومه کوش‌نامه	۵۴۱	کوش	کوش	مرگ طبیعی	به مرگش اشاره نشده است	ضحاک، فریدون، منوچهر، کاووس و ...	زیاد هستند. برای نمونه: سپاه ضحاک، سپاه پدرش، آیتین، قارن، نستوه، کارم، قارن، قباد و ...
طومار نقالی شاهنامه	۷۵۳	۱- برغ‌فیل ۲- گوش بن گوش	-	-	سام یا گرز او را می‌کشد.	جمشید، منوچهر	کوش فرهنگ دیو را شکست می‌دهد؛ اما او را نمی‌کشد.
هفت‌لشکر	۵۷۰	پیل‌دندان گوش	گوش گوش	بن رستم یگدست او را می‌کشد	کوهکش (فرامرز) او را می‌کشد.	کیخسرو	رستم با گوش بن گوش مبارزه کرد، زال با پیل‌دندان مبارزه کرد
شاهنامه نقالان	۳۸۰۶	پیل‌دندان مغربی فرزند قطران	نیریز معروف به گوش مغربی	فرامرز قطران را می‌کشد، کله‌دست او را می‌کشد.	کوهکش (فرامرز) او را می‌کشد	کیخسرو	پاس، کوهکش
طومار جامع نقالی شاهنامه	۳۱۷	گوش بن گوش	گوش	-	با گرز رستم کشته می‌شود.	کیخسرو	رستم
مشکین‌نامه	۲۲۴	پیل‌دندان	کوش	-	کوهکش (فرامرز) او را می‌کشد	کیخسرو	تعدادی از افراد خاندان رستم
طومار شاهنامه فردوسی	۱۲۳۱	کیسام	عاد مغربی	رستم	کوهکش (فرامرز)	کیخسرو	خاندان رستم
طومار کهن شاهنامه فردوسی	۹۵۹	-	-	-	-	-	-
نثر نقالی شاهنامه	۱۶۰	کوش بن گوش	کوش	-	رستم سرش را می‌کند	کیخسرو	خاندان گودرز

۱۰. نتیجه

داستان «کوش پیل دندان» که در منظومه کوش نامه آمده است، در متون تاریخی و ادبی زمان خود و قرون پس از آن انعکاس چندانی نداشته است و متون ادبی و تاریخی تنها در موارد معدودی به این داستان اشاره کرده‌اند. برخی از متون نقالی (طومارهای نقالی و طومارهای شاهنامه) نیز به داستان «کوش پیل دندان» اشاراتی کرده‌اند که این اشارات نیز همراه با تنوع و دگردیسی‌های فراوان است. دقیقاً مانند آنچه در بسیاری از داستان‌های شاهنامه در متون نقالی اتفاق افتاده است. از داستان مفصل «کوش پیل دندان» در کوش نامه، گزارش مختصر و مبهمی در چند متن نقالی ذکر شده است که در برخی متون نقالی به چند خط و یا نهایتاً چند صفحه بسنده شده است. همین گزارش‌ها هم گاهی تفاوت‌های بنیادین با هم دارند. طرح کلی این گزارش‌ها نیز چنین است که کوش پیل دندان برای انتقام خون پدر خود به نبرد با خاندان رستم می‌رود؛ اما سرانجام به دست کوهکش (فرامرز) کشته می‌شود. در این داستان‌ها، کوش پیل دندان و پدرش کوش، در متون نقالی با اسامی گوش بن گوش، بوغ فیل دندان، بیل دندان، پیل دندان، قطران، نیریز و نيساد نیز وارد شده‌اند که از روی طرح کلی داستان‌ها می‌توان پی برد که دورنمای این داستان‌ها از شخصیت کوش پیل دندان قرض گرفته شده است.

منابع

- اسدی طوسی، علی بن احمد (۱۳۸۹). گرشاسب‌نامه. تصحیح حبیب یغمایی. چ ۲. تهران: دنیای کتاب.
- افسریان، مهدی (۱۳۹۵). نقد تطبیقی داستان برزو در برزونه (بخش کهن) و هفت‌لشکر (طومار جامع نقالان). چ ۱. تهران: چ آسمان.
- اکبرزاده، داریوش (۱۳۹۴). «یادداشتی بر اسطوره ضحاک (مطالعه‌ای تطبیقی میان شاهنامه، کوش‌نامه و گزیده‌ای از متون اسلامی)». ادبیات تطبیقی. س ۷. ش ۱۳. صص ۱-۱۲.
- ایرانشان (۱۳۷۷). کوش‌نامه. به کوشش جلال متینی. چ ۱. تهران: علمی.
- ایرانشاه بن ابی‌الخیر (۱۳۷۰). بهمن‌نامه. ویراست رحیم عفیفی. چ ۱. تهران: علمی و فرهنگی.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه ----- سال ۶، شماره ۲۴، بهمن و اسفند ۱۳۹۷

- آیدنلو، سجاد (۱۳۸۵). «از میراث ادب حماسی ایران». نقد و بررسی کوشش‌نامه. د جدید. س ۴. ش ۱. (پیاپی ۳۲). صص ۲۰۵ - ۲۳۰.

- _____ (۱۳۸۸). متون منظوم پهلوانی. چ ۱. تهران: سمت.

- ارجانی، فرامرز بن خداداد بن عبدالله الکاتب (۱۳۶۲) سمک عیار. ج ۱. تصحیح پرویز ناتل خانلری. چ ۵. تهران: نگاه.

- رازی، فریده (۱۳۹۰). نقالی و روح‌وضی. چ ۱. تهران: مرکز.

- رزمجو، حسین (۱۳۸۸). در قلمرو ادبیات حماسی ایران. ج ۱. چ ۲. تهران: علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

- رستگار فسایی، منصور (۱۳۷۹). فرهنگ نام‌های شاهنامه. ج ۲. چ ۲. تهران: علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

- رشیدالدین فضل‌الله همدانی (۱۳۹۲). جامع‌التواریخ (تاریخ ایران و اسلام). ج ۱. تصحیح و تحشیه محمد روشن. چ ۲. تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب.

- رواقی، علی (۱۳۹۰). فرهنگ شاهنامه. ج ۱. چ ۱. تهران: مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری متن.

- زیری، عباس (۱۳۹۶). شاهنامه نقالان: داستان‌های پهلوانی ایرانیان در زنجیره‌ای از روایت‌های سینه‌به‌سینه و سنتی / طومار مرشد عباس زیری اصفهانی. ج ۵. ویرایش جلیل دوست‌خواه. چ ۱. تهران: ققنوس.

- زرین‌قبا‌نامه (۱۳۹۳). سراینده ناشناس. تصحیح سجاد آیدنلو. چ ۱. تهران: سخن.

- سام‌نامه (۱۳۹۲). تصحیح وحید رویانی. چ ۱. تهران: میراث مکتوب.

- سعیدی، مصطفی و احمد هاشمی (۱۳۸۱). طومار شاهنامه فردوسی. ج ۲. چ ۱. تهران: خوش‌نگار.

- سلیمانی، قهرمان (۱۳۷۸). کوشش‌نامه (معرفی کوشش‌نامه). کتاب ماه ادبیات و فلسفه. ش ۱۹. صص ۳۰ - ۳۱.

- شمیسا، سیروس (۱۳۷۳). فرهنگ تلمیحات. چ ۱. تهران: فردوس.

- صداقت‌نژاد، جمشید (۱۳۷۴). طومار کهن شاهنامه فردوسی. چ ۱. تهران: دنیای کتاب.

- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۷۹). حماسه‌سرایی در ایران. چ ۶. تهران: امیرکبیر.

- _____ (۱۳۸۹). تاریخ ادبیات ایران. ج ۲. چ ۱۱. تهران: فردوس.

بررسی و مقایسه داستان «کوش پیل دندان» در کوش نامه...-----فاطمه صادقی نقدعلی علیا و همکار

- طبری، محمد بن جریر (۱۳۸۰). *تاریخ نامه طبری*. ج ۱. گردانیده منسوب به بلعمی. تصحیح و تحشیه محمد روشن. چ ۳. تهران: سروش (صدا و سیما).
- الطرسوسی، ابوطاهر محمد بن حسن بن علی بن موسی (۱۳۷۴). *داراب نامه طرسوسی* (با یادداشت های جدید مصحح). تصحیح ذبیح الله صفا. چ ۳. تهران: علمی و فرهنگی.
- *طومار نقالی شاهنامه* (۱۳۹۱). تصحیح سجاد آیدنلو. چ ۱. تهران: بهنگار.
- علوی مقدم، محمد و حسین کیخسروی (۱۳۹۵). «تحلیل تطبیقی روایت ضحاک بر اساس روایت کوش نامه». *مطالعات نظریه و انواع ادبی*. س ۱. ش ۲. صص ۷ - ۲۰.
- *فرامرز نامه بزرگ* (۱۳۹۴). سروده ناشناس. تصحیح ماریولین فان زوتفن و ابوالفضل خطیبی. چ ۱ تهران: سخن.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۸۶). *شاهنامه*. ج ۸. تصحیح جلال خالقی مطلق. چ ۱. تهران: بنیاد دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهش های ایرانی و اسلامی).
- کوسج، شمس الدین (۱۳۸۷). *برزو نامه*. تصحیح اکبر نحوی. چ ۱. تهران: موسسه میراث مکتوب.
- متینی، جلال (۱۳۷۲). «خداوند گم کرده راه». *ایران شناسی*. س ۵. صص ۱۴۴ - ۱۵۸.
- *مجمل التواریخ و القصص* (۱۳۸۹). ناشناس. تصحیح ملک الشعرا بهار. به اهتمام محمد رمضانی. چ ۱. تهران: اساطیر.
- مشکین، حسین بابا (۱۳۸۶). *مشکین نامه* (طومار نقالی). به اهتمام داود فتحعلی بیگ. چ ۲. تهران: نمایش (وابسته به مؤسسه انجمن نمایش).
- میرانصاری، علی (۱۳۹۳). «ادبیات ایران در دوره خوارزمشاهیان». *تاریخ جامع ایران*. ج ۱۵. زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی. چ ۱. تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی.
- نادری، فرهاد و سمیه نادری (۱۳۹۷). «کارکرد نظریه ترامنتیت ژنت در کشف و واکاوی تأثیرپذیری کوش نامه از شاهنامه». *متن شناسی ادب فارسی*. س ۵۴. د جدید. س ۱۰. ش ۱ (پیاپی ۳۷). صص ۱۶۹ - ۱۸۷.
- نایگلی، محمدشریف (۱۳۹۶). *طومار جامع نقالی شاهنامه*. چ ۱. مشهد: به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی).
- *نثر نقالی شاهنامه* (۱۳۹۴). مقدمه، تصحیح و توضیح رضا غفوری. چ ۱. شیراز: سیوند.
- نجم، سهیلا (۱۳۹۰). *هنر نقالی در ایران*. چ ۱. تهران: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران. مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری متن.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه ----- سال ۶، شماره ۲۴، بهمن و اسفند ۱۳۹۷

- نحوی، اکبر و سارا رضاپور (۱۳۹۴). «ملاحظات دربارۀ منظومۀ بهمن‌نامه»، ادب حماسی. س ۱۱. ش ۱۹. صص ۱۱ - ۲۶.

- نصری اشرفی، جهانگیر (۱۳۸۵). گوسان پارسی: بررسی نقل‌های موسیقایی. چ ۱. تهران: سورۀ مهر.

- هفت‌لشکر (طومار جامع نقالان) از کیومرث تا بهمن (۱۳۷۷). تصحیح مهدی مدائنی و مهران افشاری. چ ۱. تهران: علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

- یاحقی، محمدجعفر (۱۳۸۶). فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی. چ ۱. تهران: فرهنگ معاصر.

Investigating and comparing “Kush Pil Dandan” in Kush Nama and story scrolls

Fatemeh Sadeghi Naghd Ali Olya^{*1} Ali Asghar Bashiri²

1. Assistant professor of Persian language and literature, Payame Nour University.
2. Teacher of Persian language and literature, Al –Mostafa University.

Received: 26/10/2018

Accepted: 22/12/2018

Abstract

The story of “Kush Pil Dandan” in “Kush Namah” has been consisted of several important parts. The story of “Kush and Darnush”, “Abtin and Franak”, “Kush – Zahak’s brother”, “Kush’s battles in China and India”, “Kush’s battles in West” and finally “Kush’s repentance” story. Based on these sections, the stories entitled “Abtin and Franak”, “Kush – Zahak’s brother”, “Kush’s battles in China and India”, “Kush’s battles in West” have been frequently quoted in story scrolls. This paper will only examine “Kush’s story- Zahak’s brother and “Kush Pil Dandan’s battles in the west” in eight story scrolls. However, there are some important notes in these texts. Therefore, this paper, using a descriptive analytical method and based on the resources of the library, tries to analyze this issue by analogy. It should be noted that Kush has entered a number of different names, such as Kush, Ears, Bough, Nishad, Nayriz, Qatran, as well as Pil-dandan and Bil-dandan in narrative texts.

Keywords: Kush Nama, Kush Pil Dandan, story scroll, Shahnameh

*Corresponding Author's E-mail: f.sadeghi1386@yahoo.com

